

УДК 82-7:[821.111+821.161.1]  
DOI 10.31494/2412-933X-2018-1-7-87-104

**“There is something from Swift in Saltykov...”:  
peculiarity of satire of English and Russian writers**

**“У Салтикові є щось Свіфтовське...”: своєрідність сатири  
англійського і російського письменників**

**Viktorii Zarva,**  
Doctor of Philological Sciences,  
Professor

**Вікторія Зарва,**  
доктор філологічних наук,  
професор

<https://orcid.org/0000-0001-9100-7440>

zarva@bigmir.net

*Berdiansk State Pedagogical  
University*

*Бердянський державний  
педагогічний університет*

✉ 4 Schmidta, St.,

✉ вул. Шмідта, 4

*Berdiansk, Zaporizhzhia region,  
71100*

*м. Бердянськ, Запорізька обл.,  
71100*

*Original manuscript received October 16, 2018*

*Revised manuscript accepted November 06, 2018*

**ABSTRACT**

*The article proposes a comparative study of the life paths of English and Russian masters of satire of different cultures and epochs, an analysis of the commonality and differences between their artistic systems, the unity of certain literary types and artistic techniques, for example, of two prose texts “Gulliver’s Travels” by Jonathan Swift and “History of one city” by Mykhailo Saltykov-Shchedrin. The study traces the degree of study of the problem, systematized the existing views of literary critics.*

*It is noted that the fate of the English and Russian writers are similar: they passed the school of administrative work, knew the bureaucracy of the system from inside, had the opportunity to influence the orders in the state, constantly encountering power structures, at the end of life suffered a serious illness for a long time, physical painkles of artists exacerbated and suppressed opinion about loneliness. At the beginning of the creative path, the writers were fairly successful, but then they were persecuted because of their views. Both artists wrote under pseudonyms. Working for the common good and the people, they felt a persistent rejection from a certain part of society.*

*Speaking against the riots in the state, the idiocy of representatives of the supreme power, the vices of society, proving the absurdity of the world, the writers turned to various means of satirical poetics – hyperbole, irony, grotesque, sarcasm, parody, and others.*

*J. Swift with M. Saltykov-Shchedrin as representatives of educational realism, social satire combine the search for new means of expressing the author’s position, the use of humanistic sarcasm, fantastic grotesque, hyperbole, which play a dominant role in the poetics of texts. The form of transmission events by narrator is shared by both writers. In “History of one city” and “Gulliver’s Travels” writers discovered*

*innovative peculiarities of artistic style, where the grotesque is the dominant style. They created classic satire models, using various forms of grotesque satire. However, in the texts of an English artist, they undergo significant changes due to the disappearance of a positive beginning. J. Swift and M. Saltykov-Shchedrin are prominent satirists in the world literature, which influenced the development of other artists such as Sherydan, Fildynh, B. Shou ta V. Maiakovskiy, M. Zoshchenko, M. Bulhakov and others.*

**Keywords:** сатира, гротеск, гіпербола, іронія, гротеск, сарказм, пародія, новаторство.

Англійський і російський письменники-сатирики Джонатан Свіфт (англ. Jonathan Swift) (1667–1745) і Михайло Салтиков-Щедрін (1826–1889) відіграли значну роль у політичному, суспільному і літературному житті Англії і Росії, звертаючись до злободенних проблем тогочасності, які, на жаль, є актуальними і в XXI столітті.

“Російський Свіфт” – так називають одного з представників російської сатири XIX століття М. Є. Салтикова-Щедріна. В. Ільїн у статті “Салтиков-Щедрін – Свіфт і Гришка Кутерьма російської літератури (1826–1889)” називає М. Є. Салтикова-Щедріна “російським Свіфтом” (Ільїн, 2013: 619). І. С. Тургенев слушно відзначив: “...У Салтикові є щось Свіфтовське; цей серйозний комізм, що наводить жах, цей реалізм, тверезий у своїй ясності серед самої дикої гри уяви, і понад усе цей непохитний здоровий глузд, я готовий сказати навіть – ця стриманість, – що зберігаються, незважаючи на нестримність і перебільшення форми. Я бачив, як слухачі сміялися до судом при читанні деяких нарисів Салтикова. Було щось майже страшне в цьому сміху, тому що публіка, сміючись, водночас відчувала, як бич хльостав її саму” (Тургенев, 1982: 265. Переклад наш. – В. 3.).

Метою нашої статті є порівняльне вивчення життєвих шляхів двох майстрів сатири різних культур і епох, аналіз спільності та відмінності їх художніх систем, єдності деяких літературних типів і художніх прийомів на прикладі двох прозових творів.

Долі англійського і російського письменників схожі: пройшли школу адміністративної праці, знали зсередини бюрократизм системи, мали можливість впливати на порядки в державі, постійно стикаючись з владними структурами, у кінці життя довго страждали на тяжку хворобу, фізичні муки митців загострювала і пригнічувала думка про самотність.

На початку творчого шляху письменників супроводжував справедливий успіх, однак потім вони зазнали переслідувань через свої погляди: вигнання М. Салтикова-Щедріна до далекого російського міста Вятка, Дж. Свіфта – до Ірландії настоятелем Дублінського собору.

Дж. Свіфт і М. Салтиков-Щедрін за переконаннями були просвітниками, які вірили в людський розум, його виховання, необхідність розумного перетворення світу. Дж. Свіфт наполягав, що доброчесності співвітчизників необхідно виховувати за допомогою добрих або поганих прикладів з життя інших країн. Проте він не вважав, що людина за своєю природою схильна до добра, у неї більше зла, ніж

добра. У Дж. Свіфта, на погляд Томаса Венцлова, “огидне біологічне життя непримиренно вороже жорстокому розуму” (Венцлов, 2012). В. І. Яковенко, наприклад, пояснював песимістичний погляд Дж. Свіфта на природу людини його життєвою невлаштованістю і розчаруванням у сучасній політиці та політиках (Яковенко, 2016: 120). Митець постійно звертається до проблеми відносності людського Розуму, що знаходить утілення зокрема і в “Мандрах Гуллівера”: згадаємо хоча б реакцію короля велетнів на розповідь Гуллівера про успіхи англійської артилерії, що є, на його погляд, справою збоченого розуму.

На злободенні теми Дж. Свіфт і М. Салтиков-Щедрін писали публіцистичні твори – памфлети, у яких висміювали пережитки і недоліки державного устрою своїх країн. Перша в світі жінка – професор математики і письменниця Соф’я Ковалевська стверджувала в 1889 р. у нарисі, присвяченому російському письменникові (у Росії він побачив світ тільки в 1934 р.): “... його ім’я залишиться в історії не лише як ім’я найбільшого памфлетиста, якого коли-небудь знала Росія, але і як ім’я великого громадянина, що не давав ні пощади, ні відпочинку тим, що пригноблюють думку. Щедрін дійсно жив тільки своїм часом, але, як вважав Гете: “Хто жив для свого часу, той жив для всіх часів”” (Ковалевская, 1986: 309. Переклад наш. – В.З.). Ці слова можна віднести і до творчості Дж. Свіфта.

Обидва митці писали під псевдонімами. Майже всі твори сатирик XVIII ст. підписував псевдонімом (у 1708 р. виступив під псевдонімом Ісаак Бікерстаф) або видавав анонімно, причому авторство Дж. Свіфта було, як правило, відоме публіці. Часто наводять такий факт: “Коли англійський уряд оголосив нагороду в 300 фунтів тому, хто назве автора підбурливих памфлетів, жоден ірландець не спокусився нею” (Снегір’ова, Сімакова, 2017; 18), хоча всі знали прізвище автора. М. Салтиков-Щедрін мав псевдонім “Н. Щедрин”, який вперше був поставлений під “Губернськими нарисами” (1856).

Письменники, працюючи для загального блага і народу, відчували наполегливе неприйняття з боку певної частини суспільства. Англійські романтики вважали сатиру Дж. Свіфта грубою і непристойною, а реалісти засуджували митця за “аморальність” сюжетів, за їхні філософські погляди на людську природу і суспільство. Так, М. Салтиков-Щедрін отримував такі характеристики, як “казкар” з порожніми фантазіями, карикатурист, фейлетоніст, забавник та ін. Деякі критики відзначали відсутність ідеалів, позитивних мрій у його героїв, хоча твори митця просякнуті прагненням свободи, розвитку, справедливості, зокрема про це пише М. Салтиков-Щедрін у “Дрібницях життя”.

Виступаючи проти безладів у державі, ідіотизму представників вищої влади, пороків суспільства, доводячи абсурдність світу, письменники в творчості зверталися до різних засобів сатиричної поетики – гіперболи, іронії, гротеску, сарказму, пародії та ін. Як

зауважила С. Ковалевська, «справжнім жанром Салтикова була завжди сатира, оправлена фантастикою... А цей жанр більш ніж який-небудь інший пов'язаний з рідним ґрунтом. Сльози всюди однакові, але у кожного народу своя манера сміятися» (Ковалевская, 1986: 300).

Матеріалом дослідження є підсумковий роман «Мандрі Гуллівєра» (англ. "Gulliver's Travels") (1721–1725) Дж. Свіфта, надрукований у Лондоні в 1726 р., і сатирична повість «Історія одного міста» (1869–1870) М. Є. Салтикова-Щєдріна.

До речі, перший російський переклад «Мандрів Гуллівєра» побачив світ у 1772–1773 роках під назвою «Путешествия Гулливеровы в Лилипут, Бродинягу, Лапуту, Бальнибарбы, Гуингмскую страну или к лошадам». Переклад з французького видання виконав Єрофей Каржавін. В Україні роман став доступним читачу в скороченому вигляді у 1906 році у двох частинах: «Подорож Гулівера до краю Ліліпутів» і «Подорож Гулівера до краю великанів», які передбачали дитяче читання. Повний переклад цього твору зроблений Юрієм Лісняком з англійського видання в ХХ ст., зокрема у 1983 р. (Свіфт, 1983).

Ступінь вивченості проблеми. Вивченню життєвого і творчого шляху англійського митця присвячена значна кількість досліджень як в Англії, так і в Росії, Україні. Аналіз біографії Дж. Свіфта зробив у ХІХ ст. його перший російський біограф О. Веселовський, а також В. Чуйко, В. Яковенко. Дослідження творчого шляху Дж. Свіфта простежується з ХХ ст. у розвідках М. Левидова (Левидов, 2008), В. Муравйова, І. Дубашинського. Цікавими є праці історика Т. Лабутіної.

Професор Принстонського університету Луїс А. Ланда визначив у монографії взаємовідносини Дж. Свіфта з ірландською церквою, розкрив особливості світогляду.

До аналізу літературної спадщини Дж. Свіфта зверталися професор Вісконсінського університету Ріккардо Б. Куїнтана, професор університету Віржинії Ірвін Ейренпрейс, який видав у трьох томах «Свіфт: людина, його праці і епоха» та ін.

Захищаються в 1940–1950 рр. такі кандидатські дисертації: «Твори Свіфта як історичне джерело» істориком В. Штокмар (Саратов, 1942), «Сатира Свіфта» А. С. Глауберман (Ташкент, 1950), «Дж. Свіфт – викривач панівних класів Англії» Є. В. Цалюк (К, 1952).

Проте єдиний роман «Мандрі Гуллівєра» Дж. Свіфта не отримав достатнього висвітлення в українському, англійському і російському літературознавстві. Відомі окремі праці таких науковців, як О. Анікст (Аникст, 1956), М. Заблудовський (Заблудовский, 1945), В. Муравйов, М. Єлиферова (Елиферова, 2017), Ю. Прибатень (Прибатень, 2009), І. Паніна [Панина, 2003], С. Lawlor, E. D. Kirschner, N. Cramton, L.S. Goldstein, М. Кассіні (M. Cassini), Ph.W. Tirabassi, J. H. Pearl, професор Нью-Йоркського університету Деніс Донохью (див. <http://www.unh.edu/english/swift/2003/donoghue.htm>) та ін.

В. Муравйов у праці «Мандрі з Гуллівєром» (1972) розкрив історію написання твору, розвиток сюжету, еволюцію головного героя,

видання твору в Англії та за кордоном. Д. Урнов у 1973 р. порівнював долю двох літературних героїв: Робінзона і Гуллівера (Урнов, 1973).

У статті С. Тіхоненко здійснено спробу дослідити функції та специфіку гротескних форм роману Дж. Свіфта "Мандри Гуллівера" з опертям на третю частину твору "Подорож до Лапути, Белнібарбі, Глабдабдрібу, Лаггнегу та Японії". Зберігає актуальність книжка "Подорож до деяких віддалених країн, думки і почуття Дж. Свіфта..." М. Левідова.

У більшості праць, присвячених вивченню творчості російського митця, визнається за М. Салтиковим-Щедриним статус класичного представника соціальної сатири, письменника "найчастіше оцінювали з позиції традиційної сатири або, у кращому разі, крізь призму ранньої сатири" (Ауер, 1993: 835). Істотний внесок у дослідження цього аспекту творчості письменника належить таким російським ученим, як О. Бушмін, Є. Покусаєв, Д. Ніколаєв, О. Бочарова, О. Ауер, Л. Длуговська та ін., а також європейським: І. Фут, Ло Гатто, К. Кур'єр та ін.

Проте багато дослідників останнім часом справедливо вважають цей підхід до визначення творчості письменників одностороннім, зокрема Ц. Петрова зазначає домінування етичного над естетичним у творчості М. Салтикова-Щедріна, І. Обухова наголошує на тому, що аналіз сатиричного на перший план виводить серед різних підходів до художнього тексту його критичний аспект, що різноманіття творчості російського письменника не може обмежуватися рамками сатиричного. Про наявність і порушення традиційної сатири з панівною роллю автора в тексті пише О. Ауер, відзначаючи еволюцію поетики сатири М. Салтикова-Щедріна, що призвела до «поступового послаблення авторського начала», передачі художніх функцій від автора оповідачеві (Ауер, 1993: 835). Відома з цього приводу полеміка між Д. Ніколаєвим і Т. Автухович на сторінках збірника "М. Е. Салтыков-Щедрин и русская сатира XVIII–XIX веков" (М., 1998. С. 67–70).

Проте в компаративному аспекті творчість двох митців не аналізувалася, зокрема і названі твори. Відомі окремі праці. Зокрема, критик М. Д. Заблудовський ще на початку ХХ ст. зауважив: "Згодом свіфтовський жанр узагальнюючої сатири, що ґрунтується на реалістичному використанні фантастики, знайшов геніальних продовжувачів в особі Салтикова-Щедріна ("Історія одного міста", "Казки") в Росії і Анатоля Франса ("Острів пінгвінів") у Франції" (Заблудовский, 1945).

Не всі читачі приймали сарказм письменника. В обуренні М. Салтикова-Щедріна, викликаному хворобами національного життя, часто відмовлялися бачити корені щирого страждання і любові, а вбачали лише злість і ганьбу Батьківщини. Це насамперед тези В. Розанова.

У 2009 р. дослідниця Ю. Прибатень проаналізувала в кандидатській дисертації діалогічну природу сатири на матеріалі романів “Мандри Гуллівера” Дж. Свіфта та “Історія одного міста” М. Салтикова-Щедріна.

За жанровою приналежністю “Мандри Гуллівера” критики визначають як сатирико-фантастичний, памфлетно-алегоричний і філософсько-політичний роман, філософсько-сатиричний роман, роман-подорож. Т. Терпугова вважає цей твір не звичайним романом, а сплавом різних жанрів, своєрідною пародією “на популярний жанр роману-подорожі, звідси “серйозність” і “фактографічність” в описі” (Терпугова, 2003).

І. Панина в дисертації “Образність мови сатири Джонатана Свіфта” (2003) розглядає жанр “Мандрів Гуллівера” як “політичний роман-сатиру, що узагальнює концепції розвитку сучасного авторіві суспільства і представляє перспективи його можливої деформації в умовах специфіки сатиричної традиції тексту” (Панина, 2003). Твір відкрив нову сторінку в історії англійського просвітницького роману XVIII ст. Дж. Свіфт удосконалив цей жанр, створений ще Франсуа Рабле.

Жанр “Історії одного міста” М. Салтикова-Щедріна визначають як філософсько-сатиричний роман, історична хроніка.

На соціальну сатиру XVIII–XIX ст., зокрема Дж. Свіфта та М. Салтикова-Щедріна, вплинули сатири першого римського письменника, одного з “золотих поетів” Середніх віків Децима Юнія Ювенала, до якого можна застосувати поняття сатирика в чистому вигляді. Відомо, що Ювенал, який не вірив в оздоровлення суспільства, протестував проти влади грошей за допомогою гнівних викривальних інвектив. Водночас Дж. Свіфт, продовжуючи традиції англійської літератури, зокрема Ленгленда, Беньяна, і М. Салтиков-Щедрін – російської, зокрема А. Кантеміра, Д. Фонвізіна, М. Гоголя, виступали майстрами алегорії, а точніше – алегоричної сатири, коли описували одне явище під виглядом іншого. Проте В. Полонський впевнено зазначав, що М. Салтиков-Щедрін йшов не за Д. Фонвізіним, М. Гоголем, а за Ювеналом з його знаменитим “обуренням”, і жовчним скептиком Дж. Свіфтом, який зумів розкрити порочність людського суспільства.

Причини суспільно-політичного характеру зумовили “невеселу” сатиру, “лютий” гумор, похмурий трагізм Дж. Свіфта, послідовником “злої сатири” якого став М. Салтиков-Щедрін.

Об’єктом сатири в текстах Дж. Свіфта виступають релігійно-моральні відносини і принципи (у 1695 р. він прийняв сан священика в Ірландії, де він незавидне існування, але відстоював гідність і привілеї англійської церкви). Дж. Свіфт переносить дію в сучасну йому Англію в передмістя Кента.

Важливо, що історія Гуллівера є історією самого Дж. Свіфта, і “Мандри Гуллівера” – це глибоко особистий твір. Гуллівер починає свої подорожі в 1699 році, і саме в цьому році Дж. Свіфт залишає Мур-Парк, де він працював секретарем відставного дипломата і літератора сера

Вільяма Темпла, і починає самостійне життя. Закінчилися мандри в 1715 році, коли Дж. Свіфт остаточно повернувся в Ірландію.

Герой-мандрівник Лемюель Гуллівер потрапляє до різних екзотичних країн світу. Країна благородних і розумних коней-гуїгнґнів, крізь призму яких показана жалюгідна і низинна людина, є ідеалом головного героя роману, але не автора. Те, що у фіналі Гуллівер, навіть вигнаний гуїгнґнами, продовжує соромитися своєї людської природи, вважаючи коней кращих за людей, сприймається як пряма демонстрація песимістичних поглядів самого автора Дж. Свіфта. До речі, М. Єліферова звертається до етимології імені вигаданого персонажа Гуллівера: “Його ім'я нагадує про слова gull, gullible “простаки” (в одній з п'єс шекспірівської епохи фігурує простаки... Gullio). Епізод, де він без тіні іронії намагається вихвалити перед гуїгнґнами англійське суспільство і ненавмисно перетворює панегірик в антирекламу, змушує сильно засумніватися в тому, що Гуллівер висловлює авторську позицію” (Єліферова, 2017). Прізвище “Гуллівер” використовується в переносному сенсі як велетень.

Т. Венцлова вважає, що “світ гуїгнґнів узагалі виявляється сумнівним, амбівалентним – за всієї удаваної симпатії Свіфта до нього. Це аж ніяк не демократична утопія. ... Це світ байдужості, нелюдської чесноти і логіки, безплідної гордині. Райський острів обертається антираєм ... світ цей глибоко нежиттєвий” (Венцлова, 2012). Це створений Дж. Свіфтом парадоксальний світ сатиричної утопії.

Створюючи фантастичні образи, автори творів відштовхувалися від реальних подій. В “Історії одного міста” М. Салтиков-Щедрін пародіює “Історію держави Російської” Н. Карамзіна, у гротескній формі передає російську історію. На прикладі одного вигаданого міста Глулів, що є втіленням долі імператорської, післяпетровської Росії, узагальненням влади царизму і будь-якого деспотичного режиму, розкривається і саркастично висміюється М. Салтиковим-Щедріним самодурство і деспотизм влади та раболіпство і тупість народних мас. А. С. Собенніков наголошує, що вже назва міста “Глулів” “натякає на ірраціональність російської державності, ірраціональність історії Росії. ...У Салтикова-Щедріна в образах градоначальників, по суті, представлені архетипи авторитарної влади в російському варіанті” (Собенников, 2014: 89).

Дж. Свіфт у романі “Мандри Гуллівера”, викриваючи політичне життя Англії, передає події, свідком і учасником яких був сам. А. Гільдіна розглядає сатиру Джеймса Джойса і Дж. Свіфта як утілення “негативної ідеї” Ірландії (Гільдіна, 2003: 13). Дж. Свіфт створює гостру пародію на сучасні йому політичні партії.

Т. Терпугова вважає “Мандри Гуллівера” певною мірою фантастичними, але в цій книзі фантастика “своєрідна: незвичайних предметів, крім літаючого острова, ми практично не знаходимо, все

відрізняється лише розмірами. У ліліпутів – бики розміром з канарку, у велетнів – жаба розміром з бика. Автор грає на тому, що герой вступає з цими предметами в незвичайні відносини” (Терпугова, 2003).

В. Гіппіус виокремлює контрастний мотив фізіологічної екзотики, характерний як для Дж. Свіфта (ліліпути і великани), так і для “Історії одного міста” М. Салтикова-Щедріна (мікроцефали як потомки статського радника Іванова) (Гиппиус, 1966: 300).

Схожість простежується у зображенні письменниками персонажів – це гротескні образи ліліпутів у Дж. Свіфта і глупівців у М. Салтикова-Щедріна. У героїв М. Салтикова-Щедріна наявні прототипи. Так, тультські краєзнавці стверджували, що в сатиричному романі “Історія одного міста” в портретній характеристиці градоначальника Прища присутні риси реального губернатора М. Р. Шидловського. Як відомо, історичним прототипом образу Угрюм-Бурчєєва, яким завершується твір, був Аракчєєв. Герой Дж. Свіфта Гуллівер завдяки фантастичній подорожі потрапляє в міфічну країну Лапута. Лапута є літаючим островом, інтелектуально і музично обдаровані мешканці якого, потворні фізично, – досвідчені музиканти і математики, занурені в глибокі роздуми, майже не здатні слухати і відповідати на питання, унаслідок чого були неприємними співбесідниками. Вони зневажали побутові потреби і не були пристосовані до реального життя. Б. Мандель у праці “Джонатан Свіфт” зазначав, що “...його реалізм і незвичайна фантастика, незважаючи на всю їхню яскравість, песимістичні й похмурі” (Мандель, 2014: 86).

І М. Салтиков-Щедрін, і Дж. Свіфт звертаються до огидних людиноподібних, що керуються виключно тваринними інстинктами, які є градоначальниками або у іншого митця вони отримують назву “йеху” – не ушляхетнені духовністю, низькі істоти, що населяють країну добродесних коней-гуїгнгмів, царство соціальної утопії гуїгнгмів. Дж. Свіфт у творі “Мандри Гуллівера” в образі йеху представив людство, відмовляючи в праві на благородство людській породі в цілому. М. Салтиков-Щедрін висміює безликість народних мас, їхню політичну наївність, терпіння, сліпе підкорення начальству і владі.

Д. Ніколаєв у праці “Сатира Щедріна і реалістичний гротеск” полемізує з Л. Гроссманом, який вважає, що глупівські градоначальники – це вже не люди, а ляльки, маріонетки. Д. Ніколаєв справедливо зауважує: “...називати градоначальників “ляльками”, на наш погляд, не зовсім вірно. Своєрідність образів градоначальників полягає саме в тому, що за зовнішністю своєю вони начебто цілком “люди”. І саме цей факт, що їх одноманітна, механістична сутність мешкає в постанях по видимості “людських”, виробляє особливо сильне сатиричне враження. Коли механістична і бездушна лялька, то це в якійсь мірі навіть природно: іншого від ляльки і чекати не можна. Коли ж механістичні й одноманітні правителі, які мають “людську” зовнішність, то це вже настільки суперечить нашому уявленню про життя і про людину, що



викликає у нас гостре почуття гніву і презирства до цих людиноподібних носіїв ідеї самодержавної державності” (Николаев, 1977: 218).

Дослідники О. Верник, С. Ільїн стверджували подібність основної тональності гіркої сміху митців, але бачили, що він відрізняється у М. Салтикова-Щедріна “менш похмурим колоритом, більшою рухливістю і різноманітністю. Це пояснюється перш за все тим, що Щедрін не настільки зосереджений на верхніх шарах “соціальної піраміди”, як Свіфт; і, у міру того як російський письменник звертався до “середньої людини” і “людини маси”, почуття гніву все більш поступалося почуттям скорботи і співчуття” (Верник, 2011: 103). Борис Мендель зазначає, що в часи Джонатана Свіфта не було жорсткого розмежування гумору і сатири, але існувала різниця у їхньому формальному визначенні. “Його сатира спрямована проти типів, а не проти конкретних осіб, проти характерів, а не проти індивідуумів” (Мандель, 2014), – вважає дослідник.

Досить чітко проглядається в багатьох художніх творах поєднання фантастики і гротеску, про що пише Г. Попова, створюючи *фантастичний гротеск* щедрінського міста Глупова. Проте Г. Абрамович, О. Бушмин, Б. Дземидок, Д. Ніколаєв, В. Фролов це спростовують, що сатири без гротеску не буває.

Ще М. Степанов у книзі про М. Гоголя (1955) простежив фантастичний гротеск як засіб “сатиричного викриття і викриття, зміщуючи звичні межі, відкриваючи в повсякденному, буденному головне, основне, приховане зовнішньою буденністю, страшний, антигуманістичний початок власницького суспільства, фальш і лицемірство його представників” (Степанов, 1955: 185). У “Носі” М. В. Гоголя “гротескна форма повісті лише загострювала її соціальну сатиру, віщуючи гострі, гіперболічні образи Щедріна” (Степанов, 1955: 177).

Г. Хазагеров, М. Мироненко, зазначаючи наявність риторичного начала в поезиці митця, рис риторичного мислення, доводять, що загальними властивостями гротеску і стилістики М. Салтикова-Щедріна є риторична контрверза з доказами від протилежного (Хазагеров, 2014: 158). Письменник, на погляд дослідників, “поєднав у своїй поезиці міфологічне і риторичне начала. Цього непростого синтезу він досяг на шляху експериментування з художнім часом, за допомогою збігів міфологічного і риторичного в панхронізмі, а також за допомогою гротеску. Гротеск у первісному своєму значенні – зрощення, з’єднання форм, що належать різним стихіям, наприклад, рослинному і тваринному царствам. Гротеск на стику міфу і риторики – це зрощення чисто словесних оборотів з життєвими реаліями” (Хазагеров, 2014: 161). Таким чином, дослідники поглиблюють поняттєвий зміст щедрінського гротеску.

В “Історії одного міста”, на погляд І. Волоскова, “фантастичність багатьох ситуацій пояснюється літописним стилем повіствування, історичними помилками. Звернення до літопису знімає необхідність

пояснень, відкриваючи можливість для химерного змішання” історичної правдоподібності й фантастики” (Волосков, 2000).

“Історія одного міста” М. Салтикова-Щедріна пародіює форму літопису: за вигаданими подіями та іменами глупівців пригадуються історичні події та різні форми правління в історії Росії. У створенні гротескного образу російської історії письменник звертається до прийому анахронізму, тобто використання рис однієї епохи для зображення іншої. Гротескний твір “Історія одного міста” є пародією: пародійним є саме життя міста Глупова, де градоначальник Брудастий вимовляв тільки два слова: “раз-зорю!”, “не потерплю!”, що передають історію Глупова і є лейтмотивними тезами влади.

Я. Погребна розглядає “Історію одного міста” М. Салтикова-Щедріна як твір гротескної структури (Погребная, 1994), а також І. Матвеева, яка стверджує, що “образ міста, художній простір і час, фігури правителів, народ є гротескними” (Матвеева, 2012: 19). Сатиричний гротеск також будується на пародії і в Дж. Свіфта. Пародія завжди передбачає момент наслідування заздалегідь відомого зразка і тим самим залучає своє джерело в сферу дії.

Дослідниця О. Ремпель у дисертації 2004 р., присвяченій ідейно-структурній своєрідності біблійних сюжетів, мотивів у творчості М. Салтикова-Щедріна, наголосила, що в основі “Історії одного міста” лежить сакральний текст, “залучення біблійного матеріалу надає хроніці не тільки особливу смислову насиченість і художню багатомірність. Зв’язок сакрального тексту з текстом “Історії” відчувається і на більш глибокому рівні, а саме на рівні художньої структури. Багато біблійних переказів і міфів стали основою для побудови окремих компонентів сюжету або глав цього твору. Більш того, вся салтиковська книжка, яка розповідає про поступове наближення катастрофи в Глупові, структурно організована за аналогією з історією, відображеною в Біблії” (Ремпель, 2004: 129). Отже, текст Святого Письма в творах М. Салтикова-Щедріна складає основу як його реалістичної, так і сатиричної поетики.

Ю. Боров відзначає відмінні риси в гострому сарказмі Дж. Свіфта і в ідкій сатирі М. Салтикова-Щедріна (Боров, 2005: 130). Науковець наголошує, що “мистецтво Свіфта естетично поліфонічне. Природа у всій своїй космічній величі входить до фантастичної сатири Свіфта. Улюблений інструмент сатири – збільшувальне скло – Свіфт підносить до страждань людини і показує їх у фантастичному і гіперболічному вигляді” (Боров, 2005: 409). Проте Т. Г. Терпугова вважає, що “Свіфт – не мізантроп: в його сарказмі немає байдужості і цілі розбити всі сучасні йому філософські і етичні теорії” (Терпугова, 2003: 64).

І. Панина вирізняє чільний принцип сатири Дж. Свіфта – це “модель перевернутого світу” (Панина, 2003: 162). Щоб довести гротескність ситуації до абсурду, Дж. Свіфт свідомо викривлює реальність. Сатиру митця вирізняє філософсько-політичний характер. Гуллівер ділиться своїми враженнями: “Школа політичних прожекторів справила на мене погане враження; професори її здалися мені зовсім

божевільними, а таке видовище завжди засмучує мене. Ці невдахи вишукували спосіб переконати владарів, щоб ті вибирали собі фаворитів з числа людей розумних, здібних та порядних; навчити міністрів зважати на загальне добро, винагороджувати людей за їхні чесноти, великі здібності та видатні заслуги, навчити монархів, що їхні інтереси повинні збігатися з інтересами народу, і що на урядовців слід призначати осіб, підних своєї посади” (Свіфт, 1983: 184). На думку С. Тіхоненка, “у цих словах героя – ключ до розуміння авторської позиції щодо державного устрою своєї країни. Функція гротеску тут підсилити нищівну сатиру письменника” (Тіхоненко. 2017: 221). Проте з самого початку Дж. Свіфт не поділяв сподівань своїх сучасників на швидкі плоди раціоналізму і суспільного прогресу, тому виявився найбільш проникливим у передбаченні прийдешніх бід суспільства.

В “Історії одного міста” М. Салтиков-Щедрін створив 22 образи градоначальників міста Глупова, які змінювали один одного. Митець використав прийом поєднання людини з річчю, створюючи, на думку О. Ауера, “антропологічні гротески” (Ауэр, 1993: 3). Це бездіяльний градоначальник Прищ, у якого на плечах фарширована голова, Органчик, в образі якого реалізується метафора “безголовий (замість мізків “органчик”), та ін.

Отже, трагічні постаті – Дж. Свіфт і М. Салтиков-Щедрін – є представниками різних епох, світоглядів, які засобами парадоксального, утопічного світу політичної сатири у властивому їм сатирико-іронічному стилі боролися з владою в державі й негативними явищами. Обидва митці сповідували тип сатири, що критикує і заперечує соціальну дійсність конкретної епохи гротескною гіперболічністю, за допомогою якої реальна дійсність перетворюється в фантастику.

Дж. Свіфта з М. Салтиковим-Щедріним як представників просвітницького реалізму, соціальної сатири об’єднують пошуки нових засобів вираження авторської позиції, використання гуманістичного сарказму, фантастичного гротеску, гіперболи, які виконують домінуючу роль у поетиці творів. Форма передавання подій оповідачем спільна в обох митців. В “Історії одного міста” та “Мандрах Гуллівера” письменники виявили новаторські риси художньої манери, де гротеск є домінуючою стиллю. Вони створили класичні взірці сатири, застосовавши різні форми гротескної сатири. Проте в англійського митця вони зазнають істотних змін через зникнення позитивного начала. Дж. Свіфт і М. Салтиков-Щедрін – видатні сатирики у світовій літературі, які вплинули на розвиток інших митців, таких як Шеридан, Філдинг, Б. Шоу та В. Маяковський, М. Зоценко, М. Булгаков та ін.

### **Література**

1. Алеева Е. З. «Путешествия Гулливера»: факт, псевдофакт, вымысел / Е. З. Алеева // Филология и культура. – Казань, 2016. – № 2 (44). – С. 171–175.

2. Аникст А. А. История английской литературы / А. А. Аникст. – М. : Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1956. – 464 с.

3. Ауэр А. П. Салтыков-Щедрин и поэтика русской литературы второй половины XIX века / А. П. Ауэр. – Коломна : Изд-во Коломенского пединститута, 1993. – 113 с.

4. Боров Ю. Б. Эстетика: отношение к действительности. Творчество. Произведения. Природа. Природа и виды искусства. Художественный процесс. Обращение с искусством / Ю. Б. Боров. – М. : Русь-Олимп: Рус.-Олимп, 2005. – 829 с.

5. Венцлова Т. К вопросу о текстовой омонимии: «Путешествие в страну гуингнмов» и «Холстомер» [Электронный ресурс] // Венцлова Т. Собеседники на пиру: Литературоведческие работы. – М. : Новое литературное обозрение, 2012. – 624 с. – Режим доступа : [http://www.e-reading.club/bookreader.php/1039781/Venclova\\_-\\_Sobesedniki\\_na\\_piru\\_Literaturovedcheskie\\_raboty.html](http://www.e-reading.club/bookreader.php/1039781/Venclova_-_Sobesedniki_na_piru_Literaturovedcheskie_raboty.html).

6. Верник О. А., Ильин С. А. История русской литературы XIX в. (II половина): уч. пос. [Электронный ресурс] / О. А. Верник, С. А. Ильин. – Луганск : Изд-во ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко», 2011. – 166 с. – Режим доступа : <http://dspace.ltsu.org/bitstream/123456789/275711/Vernyk.pdf>.

7. Волосков И. В. Эволюция гротеска в поэтике М. Е. Салтыкова-Щедрина : дисс. ... канд. филол. наук / И. В. Волосков. – М., 2000. – 199 с.

8. Гильдина А. М. Новеллистика Джеймса Джойса: контекст, текст, интертекстуальность : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.03 / А. М. Гильдина. – Челябинск, 2003. – 188 с.

9. Гиппиус В. В. Люди и куклы в сатире Салтыкова [Электронный ресурс] // Гиппиус В. В. От Пушкина до Блока / отв. ред. Г. М. Фридлендер. – М.-Л. : Наука, 1966. – С. 296–330. – Режим доступа : <http://www.studfiles.ru/preview/6019267/>.

10. Елиферова М. Три мифа о Джонатане Свифте [Электронный ресурс] / М. Елиферова. – Режим доступа : <https://gorky.media/context/tri-mifa-odzhonatanesvifte/>.

11. Заблудовский М. Д. Свифт [Электронный ресурс] / М. Заблудовский. – Режим доступа : [http://az.lib.ru/z/zabludowskij\\_m\\_d/text\\_0020.shtml](http://az.lib.ru/z/zabludowskij_m_d/text_0020.shtml).

12. Ильин В. Н. Салтыков-Щедрин – Свифт и Гришка Кутерьма русской литературы (1826–1889) [Электронный ресурс] / В. Н. Ильин // М. Е. Салтыков-Щедрин: pro et contra : личность и творчество М. Е. Салтыкова-Щедрина в оценке русских мыслителей и исследователей : антология / [Сев.-зап. отд-ние Рос. акад. образования], Рус. христиан. гуманитар. акад. ; [сост.: С. Ф. Дмитренко]. – Санкт-Петербург г: Издательство Русской христианской гуманитарной академии, 2013. – (Русский путь / редкол.: Д. К. Бурлака (пред.) [и др.]). – Кн. 1 / [ред.: Д. К. Бурлака ; авт. вступ. ст., коммент.: С. Ф. Дмитренко]. – 2013. – С. 611–628. – Режим доступа : <http://classica.rhga.ru/upload/iblock/fc3/36%20В.%20Н.%20Ильин.pdf>.

13. История зарубежной литературы XVIII века [Электронный ресурс] // Учебник для филологических специальностей вузов / под ред. Л. В. Сидорченко. – Режим доступа : <http://www.infoliolib.info/philol/izlxviii/3.html>.

14. Ковалевская С. В. Воспоминания. Повести [Электронный ресурс] / С. В. Ковалевская / прим. П. Кочинной, А. Р. Шкирич и других. – М. : Правда, 1986. – С. 299–310. – Режим доступа : [http://az.lib.ru/k/kowalewskaia\\_s\\_w/text\\_0050.shtml](http://az.lib.ru/k/kowalewskaia_s_w/text_0050.shtml).

15. Левашева Ю. А. Английские утопии XVIII в. : дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.03 / Ю. А. Левашева. – Самара, 2006. – 176 с.
16. Левидов М. Ю. Джонатан Свифт. Путешествие в некоторые отдаленные страны мысли и чувства Джонатана Свифта, сначала исследователя, а потом воина в нескольких сражениях / М. Ю. Левидов. – М. : Вагриус, 2008. – 512 с. – (Одинокие сердца).
17. Мандель Б. Р. Всемирная литература: Новое время и эпоха Просвещения: конец XVIII – первая половина XIX века [Электронный ресурс] / Б. Р. Мандель. – М. – Берлин : Директ-Медиа, 2014. – 454 с. – Режим доступа : [HTTPS://PROFILIB.COM/CHTENIE/21607/BORIS-MANDEL-VSEMIRNAYA-LITERATURA-NOVOE-VREMYA-I-EPOKHA-PROSVESCHENIYA-KONETS-XVIII-10.PHP](https://profilib.com/chtenie/21607/boris-mandel-vsemirnaya-literatura-novoe-vremya-i-epokha-prosvescheniya-konets-xviii-10.php).
18. Маслова М. А. Проблема жанрового определения произведений Д. Дефо и Дж. Свифта / М. А. Маслова // Вестник Мининского университета. Нижний Новгород. – 2014. – № 1. – С. 1–7.
19. Матвеева И. И. Традиции М. Е. Салтыкова-Щедрина в творчестве А. П. Платонова [Электронный ресурс] // И. И. Матвеева // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Литературоведение. Журналистика. – 2012. – №2. – С. 18–25. – Режим доступа : КиберЛенинка: <https://cyberleninka.ru/article/n/traditsii-m-e-saltykova-schedrina-v-tvorchestve-a-p-platonova>.
20. Николаев Д. П. Сатира Щедрина и реалистический гротеск / Д. П. Николаев. – М. : Художественная литература, 1977. – 358 с.
21. Панина И. А. Образность языка сатиры Джонатана Свифта: Сопоставительный аспект подлинника и переводов : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.20 [Электронный ресурс] / И. А. Панина. – Краснодар, 2003. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/obraznost-yazyka-satiry-dzhonatanana-svifta-sopostavitelnyi-aspekt-podlinnika-i-perevodov>.
22. Погребная Я. В. Особенности сатирических произведений М. Е. Салтыкова-Щедрина. (Идейно-эстетический анализ любого произведения писателя). «История одного города» как произведение гротесковой структуры. Учебно-методическое пособие / Я. В. Погребная. – Ставрополь : ИРО, 1994. – 161 с.
23. Прибатень Ю. А. Диалогічна природа сатири (на матеріалі романів Д. Свіфта «Мандри Гуллівера» та М. Салтыкова-Щедрина «Історія одного міста») : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук зі спец. 10.01.05 – порівняльне літературознавство / Ю. А. Прибатень. – К., 2009. – 18 с.
24. Ремпель Е. А. Библиейские речения, сюжеты и мотивы в творчестве М. Е. Салтыкова-Щедрина: «История одного города», «Господа Головлевы», «Пошехонская старина» : диссерт. ... канд. филол. наук / Е. А. Ремпель. – Саратов, 2004. – 143 с.
25. Свифт Дж. Мандри Гуллівера / Дж. Свифт ; пер. Ю. Лісняка. – Київ : Дніпро, 1983. – 288 с.
26. Снегір'ова В., Сімакова Л. Просвітництво. Джонатан Свифт. Йоганн Вольфганг Гете / В. Снегір'ова, Л. Сімакова // Всесвітня література в сучасній школі. – 2017. – № 9. – С. 17–25.
27. Собенников А. С. «История одного города» М. Е. Салтыкова-Щедрина и «Михайлу Евграфовичу» В. Пьецуха: русская ментальность / А. С. Собенников // Вестник Бурятского государственного университета. Педагогика. Филология. Философия. – 2014. – № 10 (2). – С. 89–92.

28. Степанов Н. Л. Гоголь. История русской литературы : в 10 т. [Электронный ресурс] / Н. Л. Степанов. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1941–1956. Т. VII. Литература 1840-х годов, 1955. – С. 129–260. – Режим доступа : <http://feb-web.ru/feb/iri/i10/i10/117-129-.htm>.
29. Тбоева З. Э. Средства репрезентации сатиры Дж. Свифта : автореф. дисс. ... канд. филол. наук по спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / З. Э. Тбоева. – Владикавказ, 2011. – 24 с.
30. Терпугова Т. Г. Ценности культуры Просвещения в английском романе XVII – XVIII веков : диссертация ... кандидата культурологии : 24.00.01 [Электронный ресурс] / Т. Г. Терпугова. – Челябинск, 2003. – 166 с. – Режим доступа : <http://www.dslib.net/teorja-kulury/cennosti-kulury-prosveweniija-v-anglijskom-romane-xvii-xviii-vekov.html>.
31. Тихоненко С. О. Функції гротеску в романі Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера» (з опертям на текст третьої частини) [Електронний ресурс] / С. О. Тихоненко. Наук. записки Харківського націон. педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. «Літературознавство». – 2017. – Вип. 2 (86). – С. 212–227. – Режим доступу : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature/article/view/422>.
32. Тургенев И. С. История одного города. Издал М. Е. Салтыков / И. С. Тургенев. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. – М. : Наука, 1982. – Т. 10. – С. 264–265.
33. Урнов Д. М. Робинзон и Гулливер : судьба двух литературных героев / Д. М. Урнов. – Москва : Наука, 1973. – 89 с.
34. Хазагеров Г. Г., Мироненко М. Н. Риторическое в поэтике М. Е. Салтыкова-Щедрина [Электронный ресурс] / Г. Г. Хазагеров, М. Н. Мироненко // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2014. – С. 158–162. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/ritoricheskoe-v-poetike-m-e-saltykova-schedrina>.
35. Шалагинов Б. В. Джонатан Свифт і його «Мандри Гуллівера» / Дж. Свифт. Мандри до різних країн світу Лемюеля Гуллівера, спершу лікаря, а потім капітана кількох кораблів. – Харків : Фоліо, 2004. – С. 3–16.
36. Шамрай А. Джонатан Свифт та його твір [Електронний ресурс] / А. Шамрай. – Режим доступу : [http://aelib.org.ua/texts/shamray\\_swift\\_ua.htm](http://aelib.org.ua/texts/shamray_swift_ua.htm).
37. Эйхенбаум Б. «История одного города» М. Е. Салтыкова-Щедрина [Электронный ресурс] / Эйхенбаум Б. О прозе: сб. ст. / сост. и подг. текста И. Ямпольского ; вступ. ст. Г. Бялого. – Л. : Худож. лит. Ленингр. отд-ние, 1969. – С. 455–502. – Режим доступа : <http://feb-web.ru/feb/classics/critics/eichenbaum/eih/eih-455-.htm?cmd=p>.
38. Яковенко В. И. Джонатан Свифт. Его жизнь и литературная деятельность [Электронный ресурс] / В. И. Яковенко. – М. : Директ-Медиа, 2016. – 177 с. – (Жизнь замечательных людей). – Режим доступа : <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=437210>.

## References

1. Alieieva, Ye. (2016). "Puteshestviia Hullivera": fakt, psevdofakt, vymysel ["Gulliver's Travel": Fact, Pseudo-fact, Fiction], *Filolohiia i kultura* [Philology and Culture]. Kazan, 2 (44), 171–175 [in Russian].
2. Anikst, A. (1956). *Istoria anhliskoi literatury* [History of English Literature]. Moskva : Hosudarstvennoe uchebno-pedahohycheskoie izdatelstvo ministerstva prosveshcheniia RSFR [in Russian].
3. Auer, A. (1993). *Saltykov-Shchedrin i poetika russkoi literatury vtoroi poloviny XIX vieka* [Saltykov-Shchedrin and the poetics of Russian literature of the

second half of the nineteenth century]. Kolomna : Izd-vo Kolomenskoho pedinstituta [in Russian].

4. Boriev, Yu. (2005). *Estetika: otnosheniie k deistvitelnosti. Tvorchestvo. Proizviedeniia. Priroda. Priroda i vidy iskusstva. Khudozhestvennyi protsess. Obrashcheniie s iskusstvom* [Aesthetics: Attitude to Reality. Creation. Works Nature. Nature and Art. The Artistic Process. Artwork]. Moskva : Rus-Olimp [in Russian].

5. Vientslova, T. (2012). *K voprosu o t'iekstovoi omonimii: "Putieshestviie v stranu huihnhnmov" i "Kholstomer"* [On the issue of textual homonymy: "Journey to the country of Guigngs" and "Strider"]. Sobiesiedniki na piru: Literaturoviedcheskiiie raboty [Interlocutors at the Feast: Literary Works]. Moskva : Novoie literaturnoe obozrieniie. Available at : [http://www.e-reading.club/bookreader.php/1039781/Venclova\\_-\\_Sobesiedniki\\_na\\_piru\\_Literaturoviedcheskie\\_raboty.html](http://www.e-reading.club/bookreader.php/1039781/Venclova_-_Sobesiedniki_na_piru_Literaturoviedcheskie_raboty.html). [in Russian].

6. Viernik, O., Ilin, S. (2011). *Istoriia russkoi literatury XIX v. (II polovina): uch. pos.* [History of Russian Literature of the XIX Century. (II Half): Tutorial]. Luhansk : Izd-vo HU "LNU imeni Tarasa Shevchenko". Available at : <http://dspace.ltsu.org/bitstream/123456789/27571/1/Vernyk.pdf>. [in Russian].

7. Voloskov, I. (2000). *Evolutsiia hroteska v poetike M. Ye. Saltykova-Shchedrina*. Cand. Diss. [The Evolution of the Grotesque in the Poetics of M. E. Saltykov-Shchedrin]. Moskva [in Russian].

8. Hildina, A. (2003). *Novellistika Dzheimsa Dzhoisa: kontekst, tekst, intertekstualnost*. Cand. Diss. [James Joyce Novella: Context, Text, Intertextuality]. Cheliabinsk [in Russian].

9. Hippius, V. (1966). *Liudi i kukly v satire Saltykova* [People and Dolls in the Satire of Saltykov]. Ot Pushkina do Bloka [From Pushkin to Blok]. Fridlender H. (Ed.). Moskva-Lieninhrad : Nauka. 296–330. Available at : <http://www.studfiles.ru/preview/6019267/>. [in Russian].

10. Yeliferova, M. (2017). *Tri mifa o Dzhonatane Svifte* [Three Myths of Jonathan Swift]. Available at : <https://gorky.media/context/tri-mifa-o-dzhonatane-svifte/> [in Russian].

11. Zabludovskii, M. (1945). *D. Svifte* [J. Swift]. Available at : [http://az.lib.ru/z/zabludovskij\\_m\\_d/text\\_0020.shtml](http://az.lib.ru/z/zabludovskij_m_d/text_0020.shtml) [in Russian].

12. Ilin, V. (2013). *N. Saltykov-Shchedrin – Svift i Hrishka Kutierma russkoi literatury (1826–1889)* [N. Saltykov-Shchedrin – Swift and Grishka Kuterma of Russian Literature (1826–1889)]. M. Ye. Saltykov-Shchedrin: pro et contra : lichnost i tvorchestvo M. Ye. Saltykova-Shchedrina v otsenke russkikh mysliteliei i issledovateliei : antolohiia [M. Ye. Saltykov-Shchedrin: pro et contra: M. Ye. Saltykov-Shchedrin's Personality and Creativity in the Assessment of Russian Thinkers and Researchers: an Anthology]. Dmitrenko S. (Compl.). Sankt-Peterburh: Izdatelstvo Russkoi khristianskoi humanitarnoi akademii, book 1, Burlak D. (Ed.), 611–628. Available at : <http://classica.rnga.ru/upload/iblock/fc3/36/%20B.%20H.%20Iльин.pdf>. [in Russian].

13. Sidorchenko, L. (2001). *Istoriia zarubezhnoi lliteratury XVIII veka* [The History of Foreign Literature of the XVIII Century]. Uchebnik dlia filolohicheskikh spetsyalnostei vuzov [Textbook for Philological Specialties of Universities]. Sidorchenko L. (Ed.). Available at : <http://www.infoliolib.info/philol/izlxviii/3.html> [in Russian].

14. Kovalievskaiia, S. (1986). *Vospominaniia. Poviesti* [Memories. Tales]. Moskva : Pravda, 299–310. Available at : [http://az.lib.ru/k/kowalevskaja\\_s\\_w/text\\_0050.shtml](http://az.lib.ru/k/kowalevskaja_s_w/text_0050.shtml) [in Russian].

15. Liovasheva, Yu. (2006). *Anhliiskie utopii XVIII v.* Cand. Diss. [English Utopias of the 18th Century]. Samara [in Russian].
16. Lievidov, M. (2008). *Dzhonatan Svift. Puteshestvie v nekotoryie otdalennye strany mysl' i chuvstva Dzhonatan Svifta, snachala issledovatelja, a potom voina v neskol'kikh srazheniiakh* [Jonathan Swift. Journey to Some Distant Lands of the Thoughts and Feelings of Jonathan Swift, First a Researcher, and Then a Warrior in Several Battles]. Moskva : Vahrius. (Odinokie sierdtsa [Lonely Hearts]) [in Russian].
17. Mandel, B. (2014). *Vsemirnaia literatura: Novoie vriemia i epokha Prosveshchenia: koniets XVIII – piervaia polovina KhKh vieka* [World Literature: The New Age and Age of Enlightenment: The End of the 18th – First Half of the 19th Century]. Moskva – Berlin : Direkt-Media. Available at : [HTTPS://PROFILIB.COM/CHTENIE/21607/BORIS-MANDEL-VSEMIRNAYA-LITERATURA-NOVOE-VREMYA-I-EPOKHA-PROSVESHCHENIYA-KONETS-XVIII-10.PHP](https://PROFILIB.COM/CHTENIE/21607/BORIS-MANDEL-VSEMIRNAYA-LITERATURA-NOVOE-VREMYA-I-EPOKHA-PROSVESHCHENIYA-KONETS-XVIII-10.PHP) [in Russian].
18. Maslova, M. (2014). *Problema zhanrovoho opredeleniia proizvedenii D. Defo i Dzh. Svifta* [The Problem of the Genre Definition of D. Defoe's and J. Swift's works]. Vestnik Mininskoho universiteta [Bulletin of the Minin University]. Nizhnii Novhorod, 1, 1–7 [in Russian].
19. Matvieieva, I. (2012). *Traditsyi M. Ye. Saltykova-Shchedrina v tvorchestve A. P. Platonova* [M. Ye. Saltykov-Shchedrin's Traditions in the A. P. Platonov's Works]. Vestnik Rossiiskoho univiersiteta družby narodov. Seria: Literaturovedeniie. Zhurnalistika [Bulletin of the Russian Peoples' Friendship University. Series: Literary Criticism. Journalism], 2, 18–25. Available at : <https://cyberleninka.ru/article/n/traditsii-m-e-saltykova-schedrina-v-tvorchestve-a-p-platonova> [in Russian].
20. Nikolaiev, D. (1977). *Satira Shchedrina i realisticheskii hrotesk* [Shchedrin's Satire and Realistic Grotesque]. Moskva : Khudozhestviennaia literatura [in Russian].
21. Panina, I. (2003). *Obraznost yazyka satiry Dzhonatan Svifta: Sopostavitelnyi aspekt podlinnika i perevodov.* Cand. Diss. [The Imagery of the Jonathan Swift's Satire Language: Comparative Aspect of the Original and Translations]. Krasnodar. Available at : <http://www.dissercat.com/content/obraznost-yazyka-satiry-dzhonatanova-svifta-sopostavitelnyi-aspekt-podlinnika-i-perevodov> [in Russian].
22. Pohriebnaia, Ya. (1994). *Osobiennosti satiricheskikh proizvedenii M. Ye. Saltykova-Shchedrina. (Ideino-esteticheskii analiz liuboho proizvedeniia pisatelja). "Istoriya odnogo horoda" kak proyzvedeniie hroteskovoi struktury. Uchebno-metodicheskoe posobiie* [Features of M. Ye. Saltykov-Shchedrin's Satirical works (the Ideological and Aesthetic Analysis of Any Work of the Writer). "History of One City" as a Work of a Grotesque Structure. Teaching Manual]. Stavropol : IRO [in Russian].
23. Pribaten, Yu. (2009). *Dialohichna pryroda satyry (na materialii romaniv D. Svifta "Mandry Hullivera" ta M. Saltykova-Shchedrina "Istoriia odnogo mista")*. Cand. Diss. [The Diary Nature of Satire (Based on the D. Swift's Novel "Gulliver's Travels" and M. Saltykov-Shchedrin's "History of One City")]. Kyiv [in Ukrainian].
24. Rempel, Ye. (2004). *Bibleiskie recheniia, siuzhety i motyvy v tvorchestve M. E. Saltykova-Shchedrina: "Istoriia odnogo horoda", "Hospoda Holovlovy", "Poshekhonskaia starina"*. Cand. Diss. [Biblical Sayings, Plots and Motifs in the Works of M. Ye. Saltykov-Shchedrin: "History of One City", "The Golovlevs", "Poshekhonskaya Antiquity"]. Saratov [in Russian].
25. Svift, Dzh. (1983). *Mandry Hullivera* [Gulliver's Travels]. Lisniak, Yu. (Transl.). Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].



26. Sniehirova, V., Simakova, L. (2017). *Prosvitnytstvo. Dzhonatan Svift. Yohann Volffhanh Hete* [Enlightenment. Jonathan Swift. Johann Wolfgang Goethe]. *Vsesvitnia literatura v suchasni shkoli* [World Literature in Modern School], 9, 17–25 [in Ukrainian].
27. Sobienikov, A. (2014). "Istoriya odnogo goroda" M. Ye. Saltykova-Shchedrina i "Mikhailu Yevgrafovichu" V. Pietsukha: russkaia mentalnost' ["History of One City" by M. E. Saltykov-Shchedrin and "For Mikhail Evgrafovich" by V. Pietsukh: Russian Mentality]. *Viestnik Buriatskoho hosudarstviennoho universiteta. Pedahohika. Filohohiia. Filosofiiia* [Bulletin of the Buryat State University. Pedagogy. Philology. Philosophy], 10 (2), 89–92 [in Russian].
28. Stepanov, N. (1955). *L. Gogol. Istoriya russkoy literatury : v 10 t.* [L. Gogol. History of Russian Literature: in 10 vol.]. Moskva ; Leningrad : Izd-vo AN SSSR, vol. VII. *Literatura 1840-kh godov* [1840s Literature], 129–260. Available at : <http://feb-web.ru/feb/ir/i10/i17/i17-129-.htm> [in Russian].
29. Tboieva, Z. (2011). *Sredstva reprezentatsii satiry Dzh. Svifta*. Cand. Diss. [Means of Representation of Satire by J. Swift]. Vladikavkaz [in Russian].
30. Terpuhova, T. (2003). *Tsennosti kultury Prosveshcheniya v angliyskom romane XVII – XVIII vekov* Cand. Diss. [The Values of the Culture of Enlightenment in the English Novel of the Seventeenth and Eighteenth Centuries]. Chelyabinsk. Available at : <http://www.dslib.net/teoria-kultury/cennosti-kultury-prosveweniya-v-angliyskom-romane-xvii-xviii-vekov.html> [in Russian].
31. Tikhonenko, S. (2017). *Funktsiyi hrotesku v romani Dzh. Svifta "Mandry Hullivera"* (z opertyam na tekst tretoyi chastyny) [The Functions of the Grotesque in the J. Swift's Novel "Gulliver's Travels" (in Reliance on the Text of the Third Part)]. *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody. "Literaturoznavstvo"* [Scientific Notes of Kharkiv National Pedagogical University Named After. G. S. Skovoroda. "Literary Studies"], 2 (86), 212–227. Available at : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature/article/view/422> [in Ukrainian].
32. Turhieniev, I. (1982). *Istoriya odnogo goroda. Izdal M. Ye. Saltykov* [The Story of One City. Published by M. E. Saltykov]. *Polnoye sobraniye sochineniy i pisem v tridsati tomakh* [Complete Works and Letters in Thirty Volumes]. Moskva : Nauka, vol. 10, 264–265 [in Russian].
33. Urnov, D. (1973). *Robinzon i Gulliver: sudba dvukh literaturnykh geroyev* [Robinson and Gulliver: the Fate of Two Literary Heroes]. Moskva : Nauka [in Russian].
34. Khazahierov, H., Mironienko, M. (2014). *Ritoricheskoye v poetike M. Ye. Saltykova-Shchedrina* [Rhetorical in the Poetics of M. E. Saltykov-Shchedrin] / Г. Г. Хазарев, М. Н. Мироненко // *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta* [Proceedings of the Volgograd State Pedagogical University], 158–162. Available at : <https://cyberleninka.ru/article/v/ritoricheskoe-v-poetike-m-e-saltykova-schedrina> [in Russian].
35. Shalahinov, B. (2004). *Dzhonatan Svift i yoho "Mandry Hullivera"* [Jonathan Swift and His "Gulliver's Travels"]. *Mandry do riznykh krain svitu Lemiuella Hullivera, spershu likaria, a potim kapitana kilkokh korabliv* [Travel to Different Countries of the World Lemuel Gulliver, First Physician, and Then Captain of Several Ships]. Kharkiv : Folio, 3–16 [in Ukrainian].
36. Shamrai, A. (1983). *Dzhonatan Svift ta yoho tvir* [Jonathan Swift and His Work]. Available at : [http://aelib.org.ua/texts/shamray\\_swift\\_ua.htm](http://aelib.org.ua/texts/shamray_swift_ua.htm) [in Ukrainian].

37. Eikhenbaum, B. (1969). "Istoriya odnogo goroda" M. Ye. Saltykova-Shchedrina ["History of one city" by M. Saltykov-Shchedrin]. O proze: sbornik statey [About Prose: a Collection of Articles]. Leningrad: Art. lit. Leningrad detachment, 455–502. Available at: <http://feb-web.ru/feb/classics/critics/eikhenbaum/eih/eih-455-.htm?cmd=p> [in Russian].

38. Yakovenko, V. (2016). Джонатан Свифт. Его жизнь и литературная деятельность [Jonathan Swift. His Life and Literary Activity]. Moskva : Direkt-Media. (Zhyzn zamechatelnykh liudei). Available at: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=437210> [in Russian].

### АНОТАЦІЯ

У статті пропонується порівняльне вивчення життєвих шляхів англійського і російського майстрів сатири різних культур і епох, аналіз спільності та відмінності їх художніх систем, єдності деяких літературних типів і художніх прийомів на прикладі двох прозових творів "Мандрі Гуллівера" Джонатана Свіфта та "Історії одного міста" Михайла Салтикова-Щедріна. Простежується ступінь вивчення зазначеної проблеми, систематизуються існуючі погляди літературознавців.

Наголошується, що долі англійського і російського письменників схожі: пройшли школу адміністративної праці, знали зсередини бюрократизм системи, мали можливість впливати на порядки в державі, постійно стикаючись з владними структурами, у кінці життя довго страждали на тяжку хворобу, фізичні муки митців загострювала і пригнічувала думка про самотність. На початку творчого шляху письменників супроводжував справедливий успіх, однак потім вони зазнали переслідувань через свої погляди. Обидва митці писали під псевдонімами. Працюючи для загального блага і народу, відчували наполегливе неприйняття з боку певної частини суспільства.

Виступаючи проти безладів у державі, ідіотизму представників вищої влади, пороків суспільства, доводячи абсурдність світу, письменники в творчості зверталися до різних засобів сатиричної поетики – гіперболи, іронії, гротеску, сарказму, пародії та ін.

Дж. Свіфта з М. Салтиковим-Щедріним як представників просвітницького реалізму, соціальної сатири об'єднують пошуки нових засобів вираження авторської позиції, використання гуманістичного сарказму, фантастичного гротеску, гіперболи, які виконують домінуючу роль у поезиї творів. Форма передавання подій оповідачем спільна в обох митців. В "Історії одного міста" та "Мандрах Гуллівера" письменники виявили новаторські риси художньої манери, де гротеск є домінуючою стиллю. Вони створили класичні взірці сатири, застосувавши різні форми гротескної сатири. Проте в англійського митця вони зазнають істотних змін через зникнення позитивного начала. Дж. Свифт і М. Салтиков-Щедрін – видатні сатирики у світовій літературі, які вплинули на розвиток інших митців, таких як Шеридан, Філдинг, Б. Шоу та В. Маяковський, М. Зощенко, М. Булгаков та ін.

**Ключові слова:** сатира, гіпербола, іронія, гротеск, сарказм, пародія, новаторство.